

alternativna kretanja u jugoslaviji

UDK: 329.78:338.1
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. siječnja 1989.

OMLADINA JUGOSLAVIJE I KRIZA

SRĐAN VRCAN

Pravni fakultet, Split

Na osnovu istraživanja omladine Jugoslavije »Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije« i rezultata dobivenih na reprezentativnom uzorku od oko 6000 ispitanika, autor postavlja neka opća pitanja, tražeći u empirijskom materijalu odgovore. Problematičnost, određenost krizom i iz toga izvedene hipoteze i moguća određenja jugoslavenske omladine, propituju se i komparacijama s rezultatima drugih istraživanja o omladini u svijetu. Također se postavlja i pitanje mogućeg konstituiranja omladine (ili barem jednog njenog dijela) kao generacije u Manheimovom smislu. Dolaženje do odgovora koji je najbliži negativnom, praćeno je deskripcijom različitosti koje se u nekim osobinama javljaju kod omladine u Jugoslaviji, s obzirom na teritorijalno-politička određenja tih različitosti.

I

1. Istraživanje omladine Jugoslavije pod naslovom »Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije«, realizirano početkom 1986. godine na reprezentativnom uzorku od preko 6.000 ispitanika,¹ stvorilo je značajnu iskustvenu evidenciju o omladini na temelju koje je moguće postaviti neka pitanja šire naravi i na njih potražiti barem djelomično iskustveno utemeljene odgovore. Dakako, postoje pri tome neka ograničenja na koja treba upozoriti a koja čine da neki odgovori mogu biti dati samo uz određeni stupanj hipotetičnosti.

¹ Vidi preliminarnu analizu rezultata istraživanja: *Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije*, CIDID—IDIS, Beograd, Zagreb, 1986, str. 216.

Jedno ograničenje izvire iz činjenice da je istraživanje o kojem je riječ moglo u najboljem slučaju pružiti samo iskustveno dobro utemeljeni uvid u situaciju omladine kakva se oblikovala početkom osamdesetih godina bez velikih mogućnosti da se sistematskim usporedbama s nalazima sličnih ranijih istraživanja omladinske populacije na razini Jugoslavije eventualno prepoznaju djelatni trendovi šire naravi za koje se razumno može pretpostaviti da su na djelu u omladini Jugoslavije barem u posljednjem desetljeću. A prepoznavanje upravo takvih trendova ima daleko veću spoznaju vrijednost od najpreciznijeg jednokratnog uvida u ono što se zbiva s omladinom, oko omladine i u omladini u jednom tako dramatičnom desetljeću kao što su to osamdesete godine.

Drugo ograničenje izvire iz činjenice da se na temelju nalaza iz ovog istraživanja ne može razumno zaključivati da li ono što je utvrđeno na manje-više pouzdan način vrijedi samo za omladinu Jugoslavije ili je naprotiv svojstveno općoj odrasloj populaciji te, stoga, predstavlja samo način kako mladi participiraju u onome što je općenito prisutno u nas.

Prvo pitanje šire naravi koje vrijedi postaviti i raspraviti jeste pitanje o eventualnoj problematičnosti omladine Jugoslavije iz prve polovice osamdesetih godina. Dakako, pri tome treba uvažiti već poznato razlikovanje između društvenog i sistemskog na koje je odavno ukazano u raspravama o društvenoj integraciji. A to znači da u ovom slučaju treba razlikovati sistemsku problematičnost omladine od njezine eventualne društvene problematičnosti te ne zaključivati prebrzo od eventualne iskustveno prepoznatljive sistemске problematičnosti omladine na njezinu isto takvu društvenu problematičnost. A to znači da treba priznati da globalni društveni sistem jednog društva po pravilu predstavlja samo realizaciju jednog od povijesno mogućih oblika organiziranja društvenog života koji, stoga, ima određeni stupanj kontingencije, arbitrarnosti pa i izravnog nametanja.

Dakako, problematičnost omladine o kojoj je ovdje riječ nije samo novi povijesni primjer one opće problematičnosti omladine o kojoj govore poznate žalopojke odraslih od starih egipatskih zapisa do poznatih Sokratovih zaključaka. To nije ni opća problematičnost omladine o kojoj govori na primjer S. Eisenstadt kad zaključuje da se omladina kao problem javlja tek u modernim društvima i to ponajprije na temelju diskontinuiteta koja se tada stvara između obitelji i rodstva te globalnog društvenog sistema. Naime, u modernim, univerzalistički i individualistički orijentiranim društvima glavna integrativna načela društvenog sistema se razlikuju od onih koja reguliraju ponašanja u obitelji i u srodničkom krugu. Stoga S. Eisenstadt zaključuje da »u univerzalističkim i na učinak usmjerenim društvima (poput modernog američkog društva) pojedinac ne može postići pun status ako se ponaša u radu prema pripisujućim i partikularističkim kriterijima obiteljskog života«. ² Na toj podlozi stvara mogućnost da se upravo omladina pojavi kao društveni problem te da se razvije i svijest o omladini kao svojevrsnom društvenom problemu modernog vremena. Na toj liniji je H. Schelsky govorio da u ishodištima studentskih gibanja iz kraja šezdesetih godina u osnovi stoji strukturalni i kulturni diskontinuitet između svijeta primarnih društvenih grupa iz kojeg omladina dolazi i svijeta sekundarnih društvenih grupa u koji omla-

² S. Eisenstadt, *From Generation to Generation*, New York, London, 1966, str. 43.

dina ulazi. Studentski bunt bi, prema tome, bio uvjetovan prije svega intelektualnom nedozrelošću studenata iz 1968. godine koji su u svijet sekundarnih društvenih grupa, formaliziranih, visoko organiziranih, na učinak usmjerenih, instrumentalno racionalnih itd. nastojali unijeti načine ponašanja primjerene svijetu primarnih društvenih grupa kao i očekivanja vezana za svijet primarnih grupa. Problematičnost omladine o kojoj je ovdje riječ nije ni problematičnost u onom smislu u kojem se smatra da je »društvo u redu, ali, stoga, nešto nije u redu s omladinom te se ona mora podvrgnuti odgovarajućim terapijama, ili joj pak treba postavljati određene zahtjeve«,³ pa bi tako bilo moguće povjerovati u nekakvu izrazitu društvenu problematičnost omladine i u društvu koje je samo navodno sasvim neproblematično.

Prema tome, pretpostavljena problematičnost omladine Jugoslavije nije jednostavno neka univerzalna problematičnost omladine gotovo izvan vremena i prostora kao što nije ni neka opća problematičnost omladine same po sebi u općim uvjetima modernog svijeta i modernih društva. Naprotiv, to je problematičnost koja se precizno locira u osamdesete godine sa svim onim što na bitan način karakterizira upravo to desetljeće. Stoga je to problematičnost za koju vrijedi ono što je istaknuto u zborniku UNESCO-a pod naslovom »Omladina u osamdesetim godinama«, i to ponajprije tvrdnjom da je u osamdesetim godinama »omladina postala problem«.⁴ I to, razumije se, problem po tome što su »mladi ljudi svugdje pogođeni društvenom i ekonomskom krizom našeg vremena koja će biti obilježje osamdesetih godina«.⁵ A to znači da je omladina postala problem u desetljeću u kojem u životnom iskustvu mladih ključne riječi postaju riječi: »oskudica«, »nezaposlenost«, »nedovoljna zaposlenost«, »loša zaposlenost«, »tjeskoba«, »defenzivnost«, »pragmatizam«, pa čak i »golo održanje« i »preživljavanje«. To je, prema tome, osobita povijesno, društveno i kulturno precizno locirana problematičnost koja je vezana za »okrutnu igru koja se igra između društva i omladine, i to igru koja nije lišena dvosmislenosti koja se nalazi u odnosima između žrtve i mučitelja«, jer to »društvo hvali omladinu zbog načina kako se baca u život, romantično, poletno i bez zaštite, ali ipak to društvo ne pruža omladini prostor za spontanost, za improvizaciju ili iskrenost, za odnose koji su iracionalni ili neutilitarni bilo u njegovoj društvenoj strukturi, bilo u njegovoj svakodnevnoj rutini«.⁶ To je problematičnost današnje omladine na koju je ukazao A. Cavalli, ističući da mladost više nije proces, već je postala stanje. Razlika je u tome što mladost kao proces podrazumijeva ukupnost praksi ili aktivnosti koje su usmjerene prema nekom manje-više predvidljivom ishodu, dok pak mladost kao stanje karakterizira nepredvidljivost mogućih ishoda od kojih su neki poznati, drugi se samo nejasno percipiraju, a treći su potpuno nepoznati, pa se, stoga, ne poznaju dobro raspoložive opcije, nisu jasni putovi koji vode ozbiljenju različitih opcija te se osjeća da gotovo svaka strategija djelovanja, koja se danas primjenjuje ima sasvim mali utjecaj na ishod koji će nastupiti u budućnosti. U tom smislu problematičnost omladine Jugoslavije bila bi problematičnost na koju bi se u cijelosti moglo primjeniti ono što su zapadno-njemačkom okviru zaključili drugi. A to je da »mladi danas ovu društvenu situaciju loma (Umbruchsituation) doživljavaju tim jasnije i izrazitije jer se

³ Ausschnitte aus Hörfunksendungen, Dokumentation, Shell-Studie, str. 429.

⁴ Youth in the 1980 s, Paris, Unesco Press, 1981, str. 10.

⁵ Ibidem, str. 5.

⁶ Ibidem, str. 17.

odlučujuće faze njihovog osobnog oblikovanja života poklapaju s ovom društvenom krizom. Oni, naime, doživljavaju ovu prijelomnu točku najizravnije, jer se odmah pokazuje i kao temeljita kriza njihovih ukupnih životnih perspektiva.⁷

2. Iskustvena evidencija, prikupljena u istraživanju kao izvršene analize te evidencije, ne potvrđuju pretpostavku o izrazitoj društvenoj problematičnosti omladine Jugoslavije iz prve polovice osamdesetih godina. Dapače, ne idu u prilog na jedan neodređeni način ni pretpostavke o izrazitoj sistemskoj problematičnosti omladine o kojoj je riječ. Opći zaključak bi bilo lakše formulirati u terminima da je omladina iz prve polovice osamdesetih godina više konformistička i poslušna omladina nego kritička omladina koja je postala ili je na putu da postane za sistem izrazito problematičan dobni segment ukupne populacije u jugoslavenskom prostoru. Za jugoslavenski prostor može se ustvrditi da većinski djelovi omladine istrajavaju na tradicionalnim i konvencionalnim stavovima i načinima ponašanja kao i na dugovažećim vrijednostima i normama. Oni se u osnovi pozitivno odnose prema nekim idejama i vrijednostima službene kulture pa i službene ideologije. U stvari čini se kao da postoji svojevrsna sprega tradicionalizma i konformizma te pozitivnog odnosa prema nekim idejama i vrijednostima službene ideologije. Razumije se, ovo bi moglo značiti da je problematičnost omladine u trenutku kad je vršeno istraživanje bila više latentna nego manifestna.

Razumije se, ono što vrijedi za omladinu na razini jugoslavenskog prosjeka ne vrijedi na isti način za omladinu u užim djelovima zemlje. Latentna problematičnosti omladine iz prve polovice osamdesetih godina koja se može iskustveno prepoznati izrazito je neravnomjerno prostorno i društveno raspodijeljena isto tako kao što su neravnomjerno raspodijeljeni iskustveni pokazatelji koji daju pravá da se o toj omladini govori kao o konformističkoj i poslušnoj omladini koja na ovaj ili onaj način istrajava na tradicionalnim i konvencionalnim načinima mišljenja i djelovanja. Pri tome se kao paradoksalno pokazuje da je latentna problematičnost omladine relativno najprisutnija i najvidljivija u onim djelovima zemlje u kojima bi se to po nizu objektivnih pokazatelja općeg društvenog stanja moglo ponajmanje očekivati. U tom smislu problematičnost je prepoznatljivija u Sloveniji nego na Kosovu ili pak u Crnoj Gori!

Odsustvo pretpostavljene problematičnosti omladine — i to problematičnosti u smislu sistemske problematičnosti — traži neko razložito objašnjenje. Istina, takvo objašnjenje moguće je formulirati uz visok stupanj hipotezičnosti i više u znaku svojevrsnog naslućivanja nego u znaku dobro utemeljenih zaključaka. U svakom slučaju to objašnjenje ne može biti jednostavno.

Prije svega, moglo bi se ustvrditi da odsustvo pretpostavljene problematičnosti omladine govori da društveni sistem i njegove institucije od strateškog značenja nisu do sredine osamdesetih godina u redovima mladih iscrpile i potrošile sve resurse tradicije, vrijednosti i smisla koje su im stajale na raspolaganju, pa, stoga, nisu definitivno izgubile svaku svoju društvenu kredibilnost i legitimnost. Odsustvo manifestne problematičnosti omladine govorilo bi da su u vremenu kad je istraživanje izvršeno društveni sistem i

⁷ M. Frackmann, H. Kuhls, K.B. Lüh, *Null Block oder Mut zur Zukunft?* Hamburg 1981, str. 79.
⁸ C. Offe, *Political Authority and Class Structure*, u: *Critical Sociology*, Harmondsworth, Penguin Books, 1978, str. 400.

barem neke njegove institucije imale još uvijek stanovit kredit u djelovima populacije koji su mogli koristiti i za produkciju i reprodukciju nekog minimalnog i temeljnog društvenog konsensusa kao i za održavanje barem minimum lojalnosti građana. To znači da je u tom vremenu sistem imao još uvijek stanoviti manevarski prostor koji mu je omogućavao da na ovaj ili onaj način blokira ili kompenzira traumatizirajuće i frustrirajuće učinke krize na masovne djelove omladinske populacije.

Na drugom mjestu, moglo bi se ustvrditi da odsustvo manifestne problematičnosti omladine govori da su značajni dijelovi populacije u vremenu kad je istraživanje vršeno raspolagali još uvijek značajnim resursima ili rezervama različite naravi uz pomoć kojih su mogli ublažiti negativni utjecaj kriznih procesa. A to znači da su mogli barem u stanovitoj mjeri ublažiti društvene učinke pogoršavanja uvjeta života koje je kriza donijela i nametnula.

Na trećem mjestu, nije bez osnova ustvrditi da upravo nedovoljan stupanj modernizacije društvenog života u jugoslavenskom prostoru pozitivno utječe na blokiranje mogućnosti da se omladina izrazitije u čitavom prostoru pojavi kao izrazito problematičan segment populacije. Naime, održavanje i ukorjenjenost nekih tradicionalnih društvenih odnosa koji nisu ozbiljno narušeni modernizacijskim procesima pomaže da se blokiraju, kompenziraju ili oslabe neki traumatizirajući i frustrirajući učinci protrahirane krize. To se vjerovatno na klasičan način očituje u zaštitničkoj ulozi obitelji i srodničkih odnosa u uvjetima suvremene krize koja nedvojbeno raste. Naime, postojanje još uvijek tradicionalnih momenata u obiteljskom životu i u srodničkim odnosima omogućava da obitelj i srodničke veze pojačaju svoju zaštitničku funkciju u odnosu na omladinu te tako na neki način ublaže negativne posljedice kriznih procesa koji izrazito teško pogađaju upravo omladinu. To se vjerovatno najbolje očituje u odnosu na postojeću i rastuću omladinsku nezaposlenost, koja još uvijek ne dovodi do ozbiljnijih eksplozija omladinskog nezadovoljstva, zahvaljujući amortizerskoj ulozi koju obitelj i srodničke veze preuzimaju i vrše. Tako se u uvjetima suvremene društvene krize ponavlja ono što se moglo uočiti već za vrijeme rata u nas kad je u uvjetima krize brojnih društvenih institucija obnovljeno i pojačano društveno značenje obiteljskih, srodničkih i onih odnosa za koje je u nas uobičajen termin »zemljaci«.

Na četvrtom mjestu, moglo bi se dokazivati da je barem djelomično odsustvo pretpostavljene problematičnosti omladine u jugoslavenskom prostoru u prvoj polovici osamdesetih godina uvjetovano faktičkom marginalnošću koja je svojstvena općem društvenom položaju omladine. U stvari strukturalno inducirana marginalnost omladine može, pored ostalog, djelovati i tako da izdvaja i izolira sferu svakodnevnog života omladine iz širih društvenih i kulturnih okvira pa je u određenoj mjeri zatvara u osobiti omladinski životni i kulturni horizont. Tako se pod određenim uvjetima može ostvariti kulturno začahurivanje (inkapsulacija) značajnog dijela omladine, koja, ostajući kulturno vezana za osobiti omladinski kulturni horizont, barem se djelomice imunizira od nekih posrednih posljedica društvene krize dotle dok te posljedice ne premaše određeni prag podnošljivosti. U ostalom nije povijesno nepoznata pojava da određeni društveni sistemi u situacijama ozbiljnih kriza s omladinom reagiraju bilo induciranjem ideološke homogenizacije omladi-

ne odozgo, ali i favoriziranjem omladinskog kulturnog začahurivanja u geta omladinske supkulture. I time se barem za neko vrijeme može značajan dio omladinske populacije kulturno izolirati od nekih traumatizirajućih i frustrirajućih učinaka krize, ili pak kulturnu artikulaciju tih učinaka usmjeriti na za sistem najmanje osporavajući način. I tako se može barem za neko vrijeme odložiti prijelaz od latentne problematičnosti omladine u manifestnu problematičnost. I to ponajprije na temelju rascjepa između životnog svijeta mladih na razini svakodnevnog života i svijeta odraslih pa tako i svijeta službenog društva.

Na petom mjestu, odsustvo pretpostavljene problematičnosti omladine može se dovesti u vezu s mehanizmima društvenog sistema, koji djeluju u smjeru disperzije, segmentarizacije i parcelizacije interesa i aspiracija pa tako i u smjeru disperzije, segmentarizacije i parcelizacije interesa i aspiracija omladine i onda kad takvi interesi i aspiracije imaju konfliktni potencijal i mogućnost organiziranja i poopćavanja.⁸ Time se u stvari otežava kumulacija omladinskog nezadovoljstva koje svojim sadržajem može tvoriti društvenu podlogu i za pretvaranje omladine u izrazito problematičan segment populacije.

Na kraju, odsustvo izrazitije problematičnosti omladine Jugoslavije iz prve polovice osamdesetih godina može se barem djelomice izvesti iz pomanjkanja nekih objektivnih preduvjeta za kulturnu i političku artikulaciju već postojećeg društvenog nezadovoljstva, pa i nezadovoljstva omladine. Nema sumnje da izrazitija društvena i systemska problematičnost omladine može dobiti svoju izričitu društvenu težnju i legitimnost samo pod određenim uvjetima. Među te uvjete svakako su dva od bitnog značenja. To su: a) barem minimalna organizacijska potpora i mreža na koju se kulturna i politička artikulacija društvenog nezadovoljstva mladih može osloniti, i b) barem minimalna kulturna podloga koja stoji izvan okvira službene kulture i u odnosu na službenu kulturu ima obilježja »drugotnosti« te tako može poslužiti kao osnova i kao okvir za kulturnu i političku artikulaciju difuznog i generaliziranog društvenog nezadovoljstva. Bez stanovite minimalne organizacijske mreže na koju bi se nezadovoljstvo moglo osloniti i bez minimalne kulturne osnove koja tom nezadovoljstvu može omogućiti njegovu kulturnu i političku artikulaciju pa i dati mu svojevrsnu kulturnu legitimnost, i prošireno društveno nezadovoljstvo omladine ostaje po pravilu samo latentno, difuzno i generalizirano te se može eventualno očitovati ponajprije na devijantne i društveno-patologijske načine (kao što su porast stope omladinskog kriminaliteta, porast stope omladinskih oblika nasilničkog ponašanja, i to po pravilu tzv. besmislenog i bezrazložnog nasilničkog ponašanja, porast omladinskog alkoholizma i narkomanije, porast stope samoubojstava, porast određenih oblika morbiditeta s težištem na psihičkim poremećajima itd.).

II

1. Drugo pitanje šire naravi koje se nameće jest pitanje o kriznosti omladine Jugoslavije iz prve polovice osamdesetih godina. To pitanje se nužno nameće uzimajući u obzir činjenice koje se odnose na opći društveni položaj

te omladine. Naime, nema sumnje da je društvena kriza imala izrazito nepovoljni odraz na društveni položaj mladih u jugoslavenskom prostoru u osamdesetim godinama. Nema, dakako, sumnje da su osamdesete godine dovele do: a) značajnog sužavanja objektivnih mogućnosti zadovoljavanja već postojećih potreba, interesa i aspiracija masovnih djelova omladinske populacije, b) do još izrazitijeg sužavanja objektivnih mogućnosti razvijanja, diverzificiranja i obogaćivanja potreba, interesa i aspiracija mladih u skladu s civilizacijskim gibanjima u društvima iz okolnog svijeta, c) do otežavanja objektivnih mogućnosti društvenog sazrijevanja masovnih djelova omladine i njihovog prijelaza u svijet rada i svijet odraslih, d) do značajnog sužavanja objektivnih mogućnosti društvenog i ekonomskog osamostaljivanja širokih segmenata omladinske populacije, e) do izrazitog pogoršavanja općih okvira i mogućnosti za samoafirmaciju i samorealizaciju omladine kao svojevrsnog autonomnog protagoniste u ukupnom društvenom životu.

Spomenuto pitanje se nameće i na temelju usporedbi s konstatacijama o omladini iz osamdesetih godina koje su napravljene u nizu suvremenih društava a koje govore o izrazito kriznoj naravi omladine iz sedamdesetih godina. U tom smislu idu na primjer konstatacije iz uglednog međunarodnog katoličkog časopisa »Concilium« koji je jedan broj posvetio omladini iz osamdesetih godina te je tu omladinu opisao kao generaciju bez budućnosti i još drastičnije kao generaciju koju karakterizira krilatica »No hope, no dope and no future«. ⁹ U istom smislu idu konstatacije jednog autora o zapadnonjemačkoj omladini koji, razlikujući pojedine generacije poratne zapadnonjemačke omladine, ističe da se omladina ta »generacija apostrofira kao omladina bez iluzija« te se, stoga, opisuje kao privatistička, apatična, gluha itd. ¹⁰ U istom smislu su i konstatacije iz velikog istraživanja zapadnonjemačke omladine pod naslovom Shell-Studie da je pesimizam postao dominantno raspoloženje te omladine.

Dakako, postavljajući spomenuto pitanje, činilo se razložito pretpostaviti da bi omladina Jugoslavije iz prve polovice osamdesetih godina mogla biti dvostruko krizom obilježena omladina. I to ponajprije po tome što je to ista omladina koja objektivno živi i stasa te prelazi u svijet odraslih u izrazito kriznim uvjetima suvremenog društvenog života te je objektivno pa i drastično pogođena razgranatim negativnim učincima već višegodišnjih kriznih procesa, ali isto tako što je to omladina koja bi trebala i subjektivno pokazivati bitna obilježja krizne omladine i po tome što posjeduje razvijenu i izrazito kriznu svijest, tj. svijest o krizi.

2. Nalazi ovog istraživanja govore da je u prvoj polovici osamdesetih godina u redovima omladine na razini jugoslavenskog prosjeka postojao vidljiv razmak i svojevrsni rascjep između objektivnih datosti suvremene krize i tekuće svijesti masovnih djelova omladine. U stvari, moguće je prepoznati rascjep između dva modusa datosti društvene krize. Naime, kriza može biti data kao kriza po sebi i kao kriza za sebe s mogućim odstupanjima između ova dva modusa njezine iskustveno prepoznatljive datosti. U osnovi »kritične ekonomske konstelacije postaju stvarne krize, krize za sebe ako ih učenici spo-

⁹ Gioventu senza futuro?, *Concilium*, 21, 1985, 5.

¹⁰ J.H. Knoll, *Beschleunigungsphasen des »Generationsumschlags«*, u: *Jugend in der offenen Gesellschaft*, Berlin, Colloquium Verlag, 1982, str. 27.

znaju i označavaju kao takve, ako vlada atmosfera krize, ako se proglašava ju krize i izgrađuje se svijest o krizi«. ¹¹ Razmak o kojem je riječ bio bi razmak između objektivne datosti krize koja jest kriza po tome» što veći krug osoba trpi znatne štete« ¹² i što se šire »patnje koje trpe velike mase ljudi bez čega se ne bi ni govorilo o krizi« ¹³ i odsustva izričite krizne svijesti. Kao da objektivna datost društvene krize u jugoslavenskom prostoru nije u redovima omladine u prvoj polovici osamdesetih godina prerasla u krizu za sebe, pretvarajući spomenutu omladinu i u subjektivno krizni segment opće populacije.

Odsustvo pretpostavljene subjektivne kriznosti omladine može se najbolje ilustrirati dominantnom tendencijom u odgovorima ispitanika na tri baterije pitanja. I to: a) na pitanja koja se odnose na način kako ispitanici doživljavaju neke strane aktualne životne situacije u usporedbi s ranijim situacijama, b) na pitanja koja se odnose na određene aspekte aktualnih životnih prilika za koje se pretpostavlja da mogu biti ishodišta društvenog zadovoljstva ili nezadovoljstva omladine, i c) na pitanja o očekivanjima budućnosti, i to osobne i društvene.

Dominantna tendencija u odgovorima ispitanika na ova pitanja izrazito je optimistički obojena. Dapače, u odgovorima na pitanja kojima se tražila usporedba sadašnjeg stanja s ranijim stanjem, dominiraju optimistički odgovori koji su izravno kontračinjenički! Naime, prema većini odgovora životne prilike omladine su se poboljšale u usporedbi s prilikama nekoliko godina ranije. To, dakako, ne vrijedi samo za mogućnosti zapošljavanja i mogućnosti rješavanja stambenog pitanja. Na sličan način u ukupnoj bilanci odgovora ispitanika o nekim aspektima životnih prilika omladine za koje se pretpostavljalo da mogu biti ishodišta društvenog nezadovoljstva mladih, prevagu imaju odgovori u kojima se ističe generiranje zadovoljstva pred odgovorima u kojima se ističe generiranje nezadovoljstva. To bi, dakako, na prvi pogled davalo pravo da se zaključuje da je u trenutku kad je istraživanje vršeno bilo daleko više onoga u društvenom položaju omladine što je moglo generirati zadovoljstvo nego onoga što je moglo generirati nezadovoljstvo! Na kraju, u odgovorima koji su se odnosili na očekivanja budućnosti izrazitu prevagu su imali odgovori koji su optimistički obojeni. Istina, nešto manje optimistički obojeni kad je u pitanju budućnost nego osobna budućnost.

Ovo, dakako, iznenađuje. Međutim, najviše iznenađuje činjenica da je iskustveno prepoznatljiv razmak između datosti krize i datosti svijesti o krizi relativno najveći tamo gdje se po nekim objektivnim pokazateljima ponajmanje mogao očekivati. Iznenađuje to što je razmak između krize po sebi i krize za sebe relativno ponajmanji u redovima omladine iz onih djelova zemlje u kojima je društvena kriza po objektivnim pokazateljima najmanje teška i dramatična. U stvari postoji lako prepoznatljiva razlika u kriznosti omladine u Sloveniji, na jednoj strani, i na Kosovu, Makedoniji i Crnoj Gori, na drugoj. Omladina Slovenije prema nalazima ovog istraživanja pokazuje daleko više obilježja krizne omladine nego omladina s Kosova, iz Makedonije i Crne Gore. Ako bi se to izrazilo u terminima optimizma, onda bi se moralo zaklju-

¹¹ K. Borhart, Promene u mišljenju o ekonomskim krizama, u: *O krizi*, Novi Sad, Književna zajednica, 1987, str. 149.

¹² Ibidem, str. 133.

¹³ P. Riker, *Da li je kriza specifično moderna pojava?* Op. cit., str. 39.

čiti da je optimizam daleko manje prisutan u redovima omladine Slovenije nego omladine s Kosova, Makedonije i Crne Gore. Svijest o krizi najprisutnija je tamo gdje je kriza objektivno najmanje teška!

Naravno, iznenađenje, vezano za ovaj paradoks tražilo bi neko razložito objašnjenje.

Moguća su različita objašnjenja.

Prvo, moglo bi se pretpostaviti da utvrđene razlike u odgovorima ispitanika na primjer iz Slovenije te s Kosova, Makedonije i Crne Gore ne govore uopće o stvarno datim razlikama u načinu doživljavanja nekih aspekata životne situacije omladine kao i o razlikama u očekivanjima budućnosti. U stvari te razlike bi prije svega govorile o razlikama u političkoj klimi koja je svojstvena pojedinim djelovima zemlje. A to bi značilo da odgovaranje na ista pitanja u okviru istog istraživanja nije za ispitanike iz različitih djelova zemlje imalo isto značenje s obzirom na dominantnu političku klimu. Iz toga bi proizlazilo da su utvrđene razlike više prividne nego stvarne.

Drugo, moglo bi se pretpostaviti da utvrđene razlike se ponajprije javljaju kao razlike u djelotvornosti političke socijalizacije i indoktrinacije omladine i njezine faktičke ideologijske homogenizacije odozgo, ili pak u djelotvornosti tradicionalno utemeljenog konformizma. To bi, dakako, značilo da je omladina Slovenije u prosjeku daleko manje tradicionalno konformistička i daleko više kritička nego omladina s Kosova, Makedonije i Crne Gore kao što bi moglo značiti da je omladina s Kosova, iz Makedonije i Crne Gore daleko više politički socijalizirana i indoktrinirana te ideologijski homogenizirana u optimističkom duhu nego omladina Slovenije gdje je određen tip političke socijalizacije i indoktrinacije te ideologijske homogenizacije odozgo već odavno ozbiljno narušen. Na taj način bi se pokazalo da su pitanja, sadržajno usmjerena na detektiranje prisutnosti optimizma u redovima omladine, zapravo detektirala razlike u djelotvornosti političke socijalizacije i indoktrinacije omladine te njezine ideologijske homogenizacije odozgo, ili pak eventualno općeg konformizma.

Treće, moglo bi se pretpostaviti da utvrđene razlike zapravo govore o različitim mentalnim strukturama i obrascima mišljenja koji su svojstveni različitim stupnjevima opće društvene razvijenosti i modernizacije društvenog života. U ovom slučaju posrijedi bi bile razlike koje su odraz širih povijesnih razlika u općem stupnju modernizacije društvenog života te odgovaraju, na jednom kraju, mentalnim strukturama i obrascima mišljenja u općim uvjetima početnih faza ulaska u moderni svijet, a, na drugom kraju, općim uvjetima prelaska iz modernog društva u post-moderni svijet. Ili, još preciznije, u osobitoj dinamici društvenih aspiracija koja na različitim razinama generira različita očekivanja pa i različita razočaranja i različite frustracije.

Na kraju, moglo bi se pretpostaviti da je istraživanje detektiralo proces širih razmjera koji je zahvatio omladinsku populaciju u čitavom jugoslavenkom procesu, ali s različitim intenzitetom. U tom smislu razlike koje su uočene govorile bi o razlikama prodora krizne svijesti u pojedine djelove jugoslavenkog omladinskog prostora. A to znači ponajprije prodor krizne svijesti koji se širi od zapadnih dijelova zemlje prema istoku i jugu.

Sve ovo ne mijenja opći zaključak da je omladina iz prve polovice osamdesetih godina zahvaćena i pogođena krizom, ali ne i na takav način da bi se na razini jugoslavenskog prostora mogla opisati i kao subjektivno krizna omladina.

III

1. Treće pitanje šire naravi koje se nameće jeste pitanje je li krizna konstelacija objektivnih okolnosti društvenog života bila u prvoj polovici osamdesetih godina takva da bi mogla stvoriti dovoljnu solidnu i široku podlogu da se omladina iz osamdesetih godina oblikuje kao osobita generacija u Mannheimovom smislu, ili barem da se iz redova te omladine pojavi i uspostavi jedna dobnog manje-više homogena skupina koja bi imala svojstva generacije u spomenutom smislu. Pri tome se vrijedi prisjetiti da se generacije jednostavno ne rađaju, jer vremenski sličan okvir rođenja — slična zona rođenja — nije sam po sebi dovoljan da bi se oformila jedna generacija. Generacija u Mannheimovom smislu nije jednostavno određena, manje-više dobnog homogena skupina. Potreban je osobit stjecaj povijesnih, društvenih i kulturnih okolnosti da bi na pozornicu društvenih zbivanja stupila jedna generacija. Ono što stvara generaciju po Mannheimu je: a) zajednička lokacija u povijesnom i društvenom procesu, b) na temelju koje se nameće određena lepeza potencijalnih životnih iskustava, koje c) sa svoje strane predisponiraju za stanovit, karakterističan način mišljenja i d) za određeni tip povijesno značajne prakse odnosno akcije. Dakako, lokacija u povijesnom i društvenom procesu jeste po pravilu lokaciju u procesu s dramatičnim obilježjima i s traumatizirajućim učincima. Na taj način s razlogom se konstatira da se »dobna skupina preobražava u generaciju kada su njezini pripadnici svjesni svoje osobitosti, kada osjećaju solidarnost te se udružuju da bi postali aktivna snaga društvenih i političkih promjena«. ¹⁴

Nema sumnje da postoje dobri razlozi da se spomenuto pitanje postavi. Ponajprije po tome što suvremena, duboka i protrahirana društvena kriza može stvoriti izuzetno pogodan društveni okvir da omladina Jugoslavije iz osamdesetih godina dobije obilježja jedne generacije u ovom osobitom smislu. Međutim isto tako i po tome što se na podlozi kriznog stanja mogu oblikovati takva primarna životna iskustva mladih koja se razlikuju kako od primarnog životnog iskustva odraslih i starijih tako i od primarnog životnog iskustva ranije omladine.

Pretpostavka o konvergenciji kriznih okolnosti društvenog života, koja može biti pogodna da se oblikuje jedna nova generacija omladine, u skladu je s konstatacijama nekih istraživača omladine u nekim drugim zemljama. Tako, na primjer, F. Ferrarotti ukazuje na postojanje raskida omladine iz osamdesetih godina s prethodnim pokoljenjem omladine pa tako o omladini iz osamdesetih godina govori kao o razmađijanoj omladini odnosno omladini koja se oslobodila ranije začaranosti. Evo kako to Ferrarotti obrazlaže: »San o stalnom i neograničenom razvoju brutalno je uzdrman. Čisto izražajne forme ponašanja pokazale su jasno svoja ograničenja. Revolucije nisu odmah

¹⁴ R.DŽ. Braungart, M.M. Braungart, *Generacijska politika*, / Beograd / s.a. / str. 3. / šapir./

tu iza ugla, a novorođeni pokreti nemaju povijesno vrijedne korijene koji bi im omogućili da u svakodnevnoj praksi ostvare svoja sjajna, ali nejasna obećanja. Otuda razočaranje, povlaćenje u privatni život, povećanje stope samoubojstva među mladima ili kao analogna pojava pribjegavanje drogama, ali ne više kao sredstvu za proširenje svjesnosti i imaginacije, već kao običnoj i čistoj formi samoubojstva, opciji za izlazak iz života. Dva druga stava, vezana za osjećaj razočarenja i frustracija, se pojavljuju. To je pribjegavanje nasilju kao izrazu grube sile nasuprot preferiranju moći razuma za koji mnogi priznaju da nisu sposobni i bijeg u svete stvari, alternativa koju pruža usamljenost misticizma.¹⁵

2. Iskustvena evidencija, prikupljena u istraživanju o kojem je ovdje riječ, ne potvrđuje pretpostavku da objektivna, kriznim procesima prožeta životna situacije masovnih djelova omladine iz prve polovice osamdesetih godina predstavlja takvu konvergenciju značajnih okolnosti društvenog života koja omogućava i izrazito favorizira oblikovanje jedne nove generacije omladine u jugoslavenskom prostoru. A to znači generacije omladine koja je stvorila svoj osobni, iskustveno prepoznatljivi društveni identitet i subjektivitet te je stupila na pozornicu društvenog, političkog i kulturnog života kao novi, samosvojni društveni i politički akter te u krajnjoj liniji i autonomni nosilac značajnih društvenih inovacija i novih oblika društvene prakse. Čini se da su, bez obzira na prisutnost dramatičnih kriznih stanja, u prvoj polovici osamdesetih godina manjkale neke nužne okolnosti za oblikovanje jedne nove generacije u Mannheimovom smislu, ili su pak bile na djelu neke intervenirajuće okolnosti koje su blokirale formiranje jedne nove generacije. Drugim riječima, čini se da su nedostajale neke objektivne okolnosti koje bi mogle stvarati potreban stupanj homogenosti krizom pogođenog životnog iskustva mladih te na toj podlozi generirati i svojevrsnu predispoziciju za stanovit, karakterističan način mišljenja i za određeni tip povijesno značajne društvene akcije u čemu je Mannheim pronalazio preduvjete za nastup jedne nove generacije, koja bi mogla biti i nosilac značajnih društvenih preobrazbi i kulturnih inovacija. Nalazi iz ovog istraživanja ukazuju na postojanje izrazito dubokih razlika u redovima omladine iz prve polovice osamdesetih godina koje, bez obzira na opći društveni položaj mladih, objektivno dijele jugoslavenski omladinski prostor te tako smanjuju mogućnosti da značajniji djelovi omladinske populacije poprime obilježja nove generacije. Ako suvremena krizna stanja i opće posljedice društvenog položaja mladih mogu djelovati homogenizirajuće u pogledu primarnog životnog iskustva omladine, ipak homogenizirajući učinci takve naravi nisu toliko snažni da bi nadvladali postojeće razlike i njihove dishomogenizirajuće učinke već na razini primarnog životnog iskustva. U tom smislu mora se zaključiti da nalazi iz ovog istraživanja ukazuju da je veoma nerealistički pretpostaviti da dinamika suvremene društvene krize otvara mogućnosti konstituiranja jedne nove generacije omladine kao jugoslavenske omladine. Time se, dakako, ne isključuje mogućnost da se u pojedinim djelovima tog prostora steknu objektivne okolnosti koje će favorizirati oblikovanje jedne nove generacije omladine ponajprije u nacionalnim i republičkim granicama. Prema uvidima iz ovog istraživanja moglo bi se ustvrditi da, kad bi došlo do pojave jedne nove generacije omladine

¹⁵ F. Ferrarotti, *Youth in Search of a New Social Identity*, u: *Youth in the 1980 s*, str. 317.

u Mannheimovom smislu, onda bi se ta generacija po tzv. generacijskim jedinicama bitno unutrašnje razlikovala po svojim nacionalnim i republičkim obilježjima.

Treba isto tako istaknuti da iskustvena evidencija iz ovog istraživanja kao i analize te evidencije ne daju osnovu da se zaključi da postoji takva konvergencija društvenih političkih i kulturnih okolnosti koja bi mogla dovesti do pojave jedne nove generacije omladine ponajprije kao političke generacije u jugoslavenskim razmjerima. Postoje, naime, barem dva značajna momenta koja govore protiv mogućnosti da se omladina Jugoslavije oformi kao jedna nova politička generacija mladih.

Na prvom mjestu, postoje značajne razlike u pogledu odnosa mladih prema starijima koje sijeku jugoslavenski omladinski prostor. A to znači da postoje značajni djelovi omladine za koje je karakterističan u osnovi pozitivan odnos prema starijim pokoljenjima, ali postoje djelovi omladine za koje je u najmanju ruku karakterističan distanciran i kritičan odnos prema starijim pokoljenjima. U tom smislu, i ako postoji razočaravajuće stanje u društvu koje su stvorile starije generacije i za koje su one isključivo odgovorne, onda to stanje u čitavom jugoslavenskom prostoru nije u trenutku kad je istraživanje izvršeno stvorilo izrazito omladinsko nastojanje oko svojevrsnog društvenog razvlašćivanja starije generacije, što se po pravilu smatra jednim od prvih simptoma pojave jedne nove generacije kao političke generacije.¹⁶ To, razumije se, znači da na razini jugoslavenskog prostora nedostaje jednoznačno identificiranje starije generacije koju bi nova omladinska politička generacija nastojala razvlastiti.

Na drugom mjestu, postoje značajne razlike u redovima omladine u jugoslavenskom prostoru s obzirom na odnos prema politici, političkom organiziranju i političkom djelovanju. U stvari ne postoji manje-više jednoznačan odnos omladine prema politici koji bi sa svoje strane mogao favorizirati oblikovanje jedne nove političke generacije omladine. U stvari, čini se da postoje dva duboko različita odnosa prema politici koja su prisutna u redovima omladine u jugoslavenskom prostoru. Za jedan je karakterističan pozitivan odnos prema postojećem i konvencionalnom načinu »pravljenja politike« (»fare la politica«, kako bi to rekli Italijani), prema već postojećem obliku političkog djelovanja kao i prema u našim prilikama konvencionalnim političkim idejama i vrijednostima. To je odnos prema politici koji po pravilu politici pridaje relativno visoko mjesto u hijerarhiji onih okolnosti koje određuju sliku dobrog i poželjnog života. U ovom slučaju politika se visoko cijeni i kao kanal vlastite društvene promocije te se u usporedbi s nekim drugim mogućim kanalima promocije i izrazito preferira. Za drugi odnos karakteristično je izrazito distanciranje od politike u uobičajenim okvirima kao i distanciranje od političkog organiziranja i djelovanja u konvencionalnim oblicima. Iako i u ovom slučaju postoji značajan opći interes za politiku, u hijerarhiji vrijednosti one vrijednosti koje imaju neposredno konvencionalno političko značenje se najmanje preferiraju. Tako u slici dobrog i poželjnog života dominiraju daleko više vrijednosti koje se mogu opisati kao privatističke i hedonističke nego kao konvencionalno političke kao i vrijednosti vezane za

¹⁶ R.Đ. Braungart, M.M. Braungart, op. cit., str. 50 i 56.

struku i zanimanje. Stoga se vlastita promocija više vezuje za struku i zanimanje nego za politički angažman.

Razumije se, ova dva momenta uzeta zajedno zacijelo predstavljaju limitirajuće okolnosti za oblikovanje omladine kao jedne nove političke generacije u jugoslavenskim okvirima. Zapravo na temelju onoga što se može izvesti iz analiza iskustvene evidencije iz ovog istraživanja moglo bi se zaključiti da bi se eventualni nastup jedne nove generacije omladine na društvenoj pozornici kao prave političke omladine mogao dogoditi u jugoslavenskom prostoru na duboko ambivalentan i proturječan način. U stvari moglo bi se pretpostaviti da bi se iz omladine iz prve polovice osamdesetih godina mogla izčiliti dva različita tipa nove političke omladine s jasnim nacionalnim i republičkim obilježjima.

Za jedan tip političke omladine vjerovatno bi bilo karakteristično slijedeće: a) odsustvo jedinstvene, manje-više zatvorene i rigidne ideologije, b) tematska raznovrsnost osnove političkog okupljanja i djelovanja, c) relativno brzi pomaci u pitanjima koja dolaze u središte pozornosti i oko kojih se razvija politički angažman i politička akcija, d) nizak stupanj organizacijske strukturiranosti i hijerarhizacije s odbojnošću prema stalnom vodstvu i etabliranim liderima, e) odsustvo discipliniranih mjera u političkom angažiranju sljedbenika, f) mnogostrukost samostalnih, ali međusobno povezanih parcijalnih pokreta, g) relativna niska zaokupljenost osvajanjem vlasti uz istodobnu visoku zaokupljenost utjecajem na javnost, itd.

Za drugi tip političke omladine vjerovatno bi mogle biti karakteristične slijedeće značajke: a) izrazita ideologizacija i tendencija ka visokom stupnju ideologijske homogenosti i rigidnosti, b) tematska usredotočenost na relativno mali broj političkih pitanja s visokim emocionalnim nabojem, c) nastojanje oko mobilizacije i aktivizacije mladih prvenstveno oko takvih pitanja, d) čvrsta organizacijska struktura s izrazitom hijerarhizacijom i tendencijom stvaranja čvrste i zatvorene vodeće jezgre, e) nastojanja oko discipliniranja pripadnika i sljedbenika s primjenom i disciplinskih mjera u odnosu na njihov angažman i njihovo političko djelovanje, g) formiranje stabilnih aktivističkih jezgri potpuno predanih pokretu, h) izrazita usmjerenost na vlast i nosioce vlasti s pretenzijama osvajanja vlasti odnosno odlučujućeg utjecaja na vlast.¹⁷

Ova dva tipa političke omladine, koja bi se eventualno mogla izčiliti iz omladine iz prve polovice osamdesetih godina, razlikovala bi se i po načinu homogenizacije mišljenja i stavova oko pitanja na koje bi svaki pojedini tip političke omladine bio usmjeren. U stvari homogenizacija mišljenja i stavova bi se postizala na dva bitno različita načina. U jednom slučaju na kritičko-komunikativan način; u drugom slučaju na simboličko-ikonografski način. U prvom slučaju potrebna homogenizacija mišljenja i stavova se ostvaruje na temelju tekstova i otvorenih kritičkih rasprava pa se tako politička omladina javlja i kao stjecište kritičke društvene refleksije te u svom okruženju razvija takvu refleksiju. U drugom slučaju potrebna homogenizacija se ostvaruje ponajprije posredstvom gestova, ikona i inkantacija. Razumije se, ova dva tipa homogenizacije mišljenja i stavova preferiraju i dva različita

¹⁷ U ovom se slijedi djelomično: J. Raschke, Prilog analizi novih društvenih pokreta, u: **Obnova utopijskih energija**, Beograd, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije i CIDID, 1987, str. 261.

tipa političkog okupljanja. Za prvi tipičan način okupljanja je skup, za drugi tipičan način okupljanja postaje miting.¹⁸

Na kraju, ova dva tipa političke omladine vjerovatno bi se razlikovala i po mogućnostima poopćavanja svojih ideja i vrijednosti.

Razumije se, treba priznati da se sve ovdje iznesene konstatacije odnose na vrijeme u kojem je istraživanje bilo realizirano na terenu. A to, prije svega, znači da je njihova prognostička valjanost izrazito ograničena. Naime, dobro je poznato da je jedno od bitnih svojstava svake dublje i cjelovitije društvene krize u tome što gotovo preko noći mogu nastupiti značajna pomicanja u ranije dominantnim raspoloženjima, te se može izmijeniti ukupan duhovni i kulturni krajolik jednog društva. Isto tako je dobro poznato da se u situacijama društvenih kriza mogu pojaviti društveni pokreti koji započinju kao izrazito manjinska gibanja, ali ubrzo mogu dobiti razmjere pravih lavinskih kretanja. Na kraju, isto tako je dobro poznato da u društvenim krizama se lako i brzo mijenjaju odnosi između većina i manjina kao što raste opće društveno značenje i društvena uloga određenih izrazitih manjina za koje je karakterističan visok aktivistički potencijal, dobra organizacija i idejna homogenost.

¹⁸ Ibidem.

YUGOSLAVIA'S YOUTH AND THE CRISIS

SRĐAN VRCAN

Faculty of Law, Split

According to the research project on Yugoslavia's youth, »The Position, Consciousness and Behaviour of the Young Generation«, and the results obtained by means of a representative survey of about 6000 examinees, the author raises a number of universal questions, while searching for the answers among the empirical data. The issue itself, the crisis determining, it, and hence derived hypotheses, the possible definitions of Yugoslav youth, are also being analysed through comparison with the results in other youth research projects throughout the world. Among the arising issues is also the possibility of establishing youth (or at least one of its segments) as a generation in the sense in which Manheim uses it. The process of arriving closest to a negative answer is followed by the description of those differences appearing in some of the features of Yugoslavia's youth population concerning the territorially-political determinants of these differences.